فصلنامه زمين ساخت بهـار ۱۴۰۲، سـال هفتــم، شــماره ۲۵ doi 10.22077/jt.2024.7563.1178

خمش ساختاری جون آباد در جنوب زاهدان، شرق ایران: جایگاه زمین ساختی خمش مذکور و نقش آن در توزیع نهشتههای معدنی

ساسان باقری (*، عبدالرضا پر تابیان ، حبیب بیابانگرد ۲

۱-دانشیار تکتونیک، گروه زمین شناسی، دانشکده علوم، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران. ۲-دانشیار پترولوژی، گروه زمین شناسی، دانشکده علوم، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۲۸

بسیاری از ساختارهای قوسی شکل در مقیاس های کلان در رشته کوهای شرق ایران دیده می شوند. قوس ساختاری جون آباد با تحدبی به سمت جنوب شرق، با طول قوسی در حدود ۲۰ کیلومتر و پهنای قوسی در حدود ۱۰ کیلومتر ظاهر شده است. این قوس ناو گون شبیه یک نیم نعبکی است که از بر گههای متعدد راندگی، اغلب از جنس توربیدایتها، توالی های رسوبی پلاژیک و بازالتی و بقایایی از ملانژهای افیولیتی که همگی با درجات ضعیف دگر گونی و یا تورق رخ اسلیتی مشخص می شوند، ساخته شده است. پیمایشهای صحرایی گویای لفزهای از بلو کهای صلب عمدتاً ماسه سنگی تا متابازیتی بر روی لایه های شیلی فیلیتی شده خمیری، در یک الگوی با ظاهری و اگرا از مرکز به حواشی ساختار ناو شکل می باشد. رگههای سیلیس با دگر شکلی خمیری شامل ریز چینهای موازی و عدسیهای کششی در محل راندگیها، ساختهای نوار برشی و دوپلکس مرتبط این مسئله را تایید می کنند. میزان جابه جایی تقریبا در اطراف و درون قوس همه جا قابل ملاحظه و به میزان چند ده متربوده و به سمت مرکز قوس کاه ش نمی یابد، چرا که هسته قوس را یک کلیپ نابرجا از رسوبات پلاژیک قدیمی تر می سازد گسلهای مزدوج و بودینهای گرانیتی در اطراف قوس، کشش محیطی را نشان داده و چین خوردگی های پارزیک قدیمی تر می سازد. حکایت می کند. احتمالا که انش او کلاینی او اخر پالنوژن در شرق ایران مسئول شکل گیری قوس اسی یا از یتی در درون قوس انقباض را به در دار، پریدو تیتهای سریانینیتی آغشته به کریناتهای می و زونهای طلا منگند ز دار را به شکل نیم حلقه ظاهر ساخته که الگوی موش را ی

کلمات کلیدی: رشته کوههای شرق ایران، اروکلاین، پهنه جوش خورده سیستان، قوس ساختاری، تکتونیک و کانهزایمی.

> °ایمیل: sasan.bagheri@science.usb.ac.ir تلفن تماس: ۰۹۱۳۲۱۳۸۶۱۴

چکیدہ:

The Jun-Abad structural curvature in south Zahedan, East Iran: Role of tectonic setting in formation of the curvature, and structural geology in distribution of its ore deposits

Sasan, Bagheri¹, Abdolreza Partabian¹, Habiab Biabangard²

1- Associate Professor of Tectonics, Department of Geology, Faculty of Science, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran.

2- Associate Professor of Petrology, Department of Geology, Faculty of Science, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran.

ABSTRACT

Many curved, large-scale structures can be seen in the eastern Iranian ranges. The Jun-Abad structural curvature is convex towards the southeast, characterized by an arclength about 20 km and an arc width of about 10 km in map view. This synform structure is similar to a half-saucer comprises in numerous thrust sheets of Eocene turbidites, pelagic and basaltic sedimentary sequences of Cretaceous and remnants of ophiolitic mélanges that have totally been undergone low degrees of metamorphism and slaty cleavage. Field surveys and mesoscopic studies indicate considerable displacement of rigid blocks including sandstone to metabasite on the underlying plastic phyllitic shale in an apparently divergent pattern outward of the synform structure. Silica veins with a plastic deformation including parallel folds and tensile lenses in the place of thrusts, shear band and related duplex structures confirm this issue. The amount of movement around and inside the synform was noticeable everywhere and it does not decrease towards the center, because the core of the synform is made of an allochthonous klippe of older pelagic sediments. Conjugate faults and boudins of granite blocks represent tangential longitudinal strain around the arc, while the parasitic folds mark the inner arc shrinkage. The mentioned evidence show that the curvature is probably of the orocline type. The synform has occurred simultaneously with the general buckling in the late Paleogene of the eastern Iran. This arcuate structure has developed iron-bearing silica zones, serpentinite peridotites impregnated with copper carbonates, and gold/manganese zones in a half-ring-shaped pattern which is an effective model for future explorations.

Keywords: Eastern Iran mountain range, Orocline, Sistan Suture zone, structural arc, Tectonics and mineralization in eastern Iran.

^{*}Email: sasan.bagheri@science.usb.ac.ir

Tel: +989132138614

۱- مقدمه

بسیاری از ساختارهای خمیده در کوهزادهای مهم بر روی نقشههای زمین شناسی یا تصاویر ماهوارهای در مقباس ہای ہزر گے با ظاہری قوسے شکل دیادہ می شوند کـه اغلـب تحدبـی در راسـتای رشـته کوهها دارنـد. ایـن خمش هـا ممكـن اسـت بـا چرخـش حـول محور قائم يا نزديك به آن به وقوع پيوسته باشند و یا هیچ چرخشی را متحمل نشده و از ابتدا خمیده رشد کے دہ باشند (-Ferill and Groshong , 1993; Suss man et al., 2003). مقايسه جهت تحدب يا تقعر اين خمش ہا با موقعیت ہای تکتونیکے عمومے منطقہ مي توانيد راهگشيا باشيد. توسيعه برجستگي سياختماني 'پيا خمشی کے بے سے پیش خشکی است در حالی کے فرورفتگی ساختمانی اخمشی است که تحدیق به سمت پس خشکی دارد. حوضه های پیش خشکی و پس خشکی ، جهت فرورانیش در منطقه و یا راستای عمومی کمربندهای چین-راندگی منطقه و نهایتاً بررسی ارتباط ساختارها با گسل های منطقه ابزارها و یا معیار مناسبی جهت تحليل منشأ و تحول اين ساختارها ميباشند. خمش های کلان ساختاری در چند گروه طبقهبندی می شوند، خصوصاً بر جستگی های ساختمانی که رشدشان بهسوی پیش خشکی در پنج عضو نهایی قابل تصور است Carey 1955; Elliott, 1976; Marshak, 1988; Marshak) et al. 1992; Ferill and Groshong 1993; Hindle and Burkhard, 1999; Sussman et al. 2003). گروه اول کے از قانون تيرو كمان تبعيت مي كنند (برجستگي ساختماني را شامل می شود که رشدش از آغاز به صورت موازی اما با درجات مختلف در طول راندگی ها به وقوع می پیوندد. این اختلاف جابه جایسی که اغلب بدون چرخش است نوعي خمش را باعث مي شود. دسته دوم خمش هاي مرتبط با توسعه جابهجایی در طول راندگی هاست که مسيري واگرا داشته و بنام جابه جايم واگرا خوانده میشوند. در اینجا چرخشی در گسلها به وقوع نمی پیوندد؛ اما راستای جابه جایمی در حال چرخش بوده و دو نوع کشش هم در قوس داخلي و هم خارجي بروز

1. salient

- 3. foreland
- 4. Hinterland
- 5. Bow-and-arrow rule
- 6. Divergent transport

می کند. Tear fault boundaries یا مرزهای گسلهای تراگذریا ریلی گروه سوم برجستگیهای ساختمانی هستند که دو گسل راستا لغز به موازات محور خمش با جهت جابهجایی مختلف آن را محدود می سازند. در اینجا نه گسلها می چرخند و نه راستای جابهجایی، و میزان جابهجایی در طول جبهه راندگی یکنواخت است. دسته چهارم راندگی های عظیمی هستند^۷ که امتداد راندگی از پیشانی تا پهلوی آن از آغاز دچار تغییر مسیر بوده و باعث می گردد تا راستای جابهجایی یکنواخت نبوده و خمش علیم ثانویه ^۸ هستند که در طی دوفاز دگر شکلی عمود بر هم تکوین می یابند. در اینجا هم گسلها می چرخند و هم چرخش در مسیر جابهجایی از نوع غیرفعال رخ می دهد. قوس خارجی در آمیخته با کشش و درون قوس متحمل فشردگی می گردد.

F0

فرض بر این است که اغلب کلان ساختارهای خمیده در رشته کوههای شرق ایران در طی حادثه کمانش ^۹ عمومی اواخر پالئوژن و اوایل نئوژن شکل گرفته اند (Bagheri and Damani Gol, 2020). کمانش قوس جون آباد (شکل ۱) در کدامیک از گروههای خمشی برجستگی ساختمانی بالا جای می گیرد و آیا می توان این خمش را محصول حادثه کوهزاد شرق ایران تصور نمود؟ نهشته های معدنی در منطقه جون آباد را می توان در سه گروه جای داد. بخش افیولیت ملانژی در پهنه جنوبی

که در بخشهایی آغشته به سیالات و رگچههایی از کربناتها و سولفیدهای مس میباشد. گروه دوم رگههای سیلیسی آغشته به اکسیدها و کربناتهای آهن میباشند که عمدتاً در بخش میانی محدوده ظاهر شدهاند. دسته سوم سنگها فلسیک گرانیتی در بخش شمالی محدوده هستند که حاوی آنومالیهای طلا و پارهای عناصر فلزی پایه میباشند. رخنمون گروه دوم به شکل ایده آلی از قوس ساختاری تبعیت میکند و این خمش چه نقشی در شکل گیری و پراکندگی این خمش چه نقشی در شکل گیری و پراکندگی اندیسهای معدنی منطقه داشته است؟ سؤالهای اساسی اینچنینی در این تحقیق به بحث گذاشته شدهاند.

9. Buckling

^{2.} Recess

^{7.} Lateral and oblique ramp boundaries

^{8.} Orocline

جه جهش ساختاری جون آباد در جنوب زاهدان، شرق ایران ...

شکل ۱: موقعیت زمین شناسی قوس جون آباد. الف- نقشه زمین شناسی شرق ایران (Bagheri and Damani) Gol, 2020). ب- سه پهنه مهم ساختاری قوس جون آباد؛ محدوده شمالی عمدتاً شامل سنگهای دگر گونی و آلتره و نفوذی های گرانیتی کمربند سفید سنگ، محدوده مرکزی شامل ناو شکل جون آباد

از بخش هایم از ملانیژ رسویی-تکتونیکی دگر گون شده با ترکیب رسوبات پلاژیک (رسهای صورتی-ارغوانی و چرتهای نواری سبز روشن)، متابازیت (دیابازهای سبز و يبلولاواي بنفش رنگ) و آهکهاي انوسن در يک ماتریکس توربیدایتی تشکیل شده است. در پیمایشے بهسوی واحدہای ساختاری بالاتے و به سمت هسته ناو گون، توربیدایتها و بادبزنهای زیردریایی دگر گون شده به شکل توالی های پسامیت و فیلیت ظاهر شدهاند. در هسته ناو گون مجدداً سـنگهای یلاژیـک و متابازیـت ظاهـر میشـوند و نهایتاً در قله مرکزی ناو گون سنگهای سیلیسی-كلاستيكي دگر گوني شامل متاسنداستون، اسليت، فيليت و متاکنگلومـرا رخنمـون مییابنـد. ایـن وضعیـت سـاختاری از واحدهـای سـنگی-چینهای بيان ملى دارد كله احتمالاً بيش از شكل گيري قلوس، بر گەھای راندگی با حرکت عمومی از سمت شمال به جنوب در موقعیت گوههای افزایشی حاشیه بلو کهای لوت و افغان دگر گون گشته بر روی یکدیگر همراه با توسعه چین های مرتبط با راندگی های شکستی ' رانده شدهاند (شکل 3A). تورق، ای رخ اسلیتی مطابق

۲- سـاختار نـاو گـون جـون آبـاد و تکویـن آن در طـی حـوادث دگرشـکلی

ساختار ناو گون جون آباد با طول قوسی در حدود ۲۰ کیلومتہ و پھنای قوسی با تقریب ۱۰ کیلومتہ بر روی عکسهای ماهوارهای با تحدیبی به سمت جنوب شرق در ۵۰ کیلومتری جنوب زاهدان مشخص می شود. دو گسل بزرگ، یکی از شمال بنام یالیز که با دو مولفه راندگی و راستالغزی راستبر و امتداد شمال غربی مشخص می شـود، و دیگـری از جنـوب، گسـل راسـتالغز چيبر جون آباد به طول بيش از يكصد كبلومتير با راستاي غرب-شمال غرب، قوس جون آباد را محدود مي سازند. در عین حال، هر دو گسل دیواره های قوس را بريدهاند. ساختار اصلي قوس، شكل يك نيم نعلبكي داشته که لبه های پرشیبی در حدود ۶۰ تا ۷۰ درجه داشته (شکل ۱)، در حالبکه مرکز آن با راندگی ها و لایه های کم شیبتری تا میزان ۱۰ درجه به سمت غرب تا شمال غرب مشخص می شود. ساختار از برگه های متعبدد رانبده باضخامتهای چنبد دهسانتیمتر تا چنبد صدمترساخته شده که امتداد آنها لبه شرقی قوس را دور ميزنند(شکل ۲). سنگشناسي اين برگهها در جنوب گسل جون آباد، در پايين ترين واحد ساختاري، عمدتاً

شکل ۲: تصویر ماهواره ای با رنگهای طبیعی از ماهواره سنتینل و نمایش گسلهای رانده و راستا لغز بر روی آن از محدوده قوس ساختاری جون آباد در جنوب زاهدان. محور قوس روند عمومی و پلانج رو به شمال غرب را نشان میدهد. پاره ای ساختارهای اندازه گیری شده در نمودارهای استریو گرافیک آورده شده است::(a گسلهای راندگی :(b) گسلهای امتداد لغز :(c) محور چین خوردگی :(b) لایه بندی:(e) :برگ وارگی دگر گونی :(f) دایک

زمان به بعد دچار چین خوردگی مجدد و یا لغزش برشی در حاشیه های خود شده اند. بخش عمده ساختار جون آباد شامل برگه های راندگی دچار فعالیت مجدد گشته اند. هر برگه راندگی در نگاه کلی و در پیکره میانی قوس از یک فرادیواره پسامیتی صلب ساخته شده با دگرگونی بخش ضعیف تر رخساره شیست سبز در منطقه معرف حادثه اول دگر شکلی یا D1 می باشند. کمانش ساختار جون آباد احتمالاً از زمان ائوسن بالایی آغاز و در الیگوسن و اوایل نئوژن تکوین یافته است، چرا که بلوکهای کربناته ائوسن زیرین-میانی از این

که بر روی یک فرودیواره خمیره فیلیتی لغزیده است. ایـن فرودیـواره رگههـای سیلیسـی فـراوان آغشـته بـه آهـن را در خود توسعه داده؛ این رگهها اغلب حاوی چینها همشیب و عدسی های کششی (شکل BB)، تورق های نوار برشي S-C، و گاهي ساختارهاي دوپلكس مرتبط با راندگی میباشند (شکل3C) که بیانگر جابه جایی قابل ملاحظه از اعماق به سطح و در مسافت قابل ملاحظه هستند. تورق همزمان با دگرگونی در طی حادثه بعدی دچار کشیدگی طولی گشته و رگههای موازی سیلیسی کششی، تورق و رگههای قبلی را بریدهاند (شکل3D). چنین کششی در طول، بهخوبی در قوس خارجی ظاهر شده است و به نظر در طبی حادثه دوم د گرشکلی D2 یا کمانش قوس بروز کرده است. در یال شمال شرقی قـوس عدسـیهای عظیم تـا میان مقیاس گرانیتـی کـه دچار کشش شدهاند بهخوبی رخنمون دارند (شکل 3E). همچنین گسلهای پلکانی با جابهجایی دومینووار به طور عرضی در این گرانیت ها توسعه یافته اند (شکل درون تصویر 3E). علاوه بر شواهد ذکر شده، گسل های مزدوج در قوس خارجی شکل گرفته و به درون قـوس داخلـي هـم گسـترش يافتهاند (شـكل ۲). در يال جنوبي قوس، گسل هايي با راستاي شمال شرقي با جابه جایم راستا لغز چپ بر قابل ملاحظه ظاهر شدهاند درحالي كه گسل هاي شمال غربي جابه جايمي راستبر محدودی دارند. این جابه جایم حکایت از کشش در بخش جنوبی قوس داشته و قابل مقایسه با دیواره شمالی است. در مقابل در درون قوس چین های عظیم پارازیتی سندی بر تراکم بخش داخلی هستند. همچنین بالاآمدگی برگەهای راندگی در مرکز قوس ممکن است به سبب این فشردگی باشد. علاوه بر شواهد فوق، ساختارهای چین خورد گی مجدد نیز به شكل محلمي قابل تشخيص مي باشند (شكل 3F). ۳- تحليل جنبشي در قوس جون آباد

مطالعه گسلهای رانده در سرتاسر قوس جون آباد، هم در خارج و هم در داخل آن بیان می دارد که نوعی حرکت ظاهراً واگرایانه از داخل به خارج قوس به وقوع پیوسته است. لولا و دیواره جنوب و جنوب غربی ساختار مملو از برگههای رانده رو به جنوب است؛ اما شمال آن تنها به گسل راندگی-راستا بر

1. isoclinal folds and extensional lenses

پالیز ختم میشود. این مسئله باز گو می کند که گسل پالیز پس از توسعه دیگر راندگی ها ساختار را از شمال بریده و محدود کرده است. در همه پروفیل های عمود بر دیرواره قروس، شرامل امترداد لایه هرا و گسرهای مربوط، مشخص شده که جابهجایی قابل ملاحظه بوده است. رگههای سیلیسی خمیری با چینهای هم شیب و بررسی برش های عرضی راندگی ها که بخش رمپ های جانبی و مایل را می توان با رمپ های پیشانی راندگی مقایسه نمود، شواهدی هستند که امـکان قضـاوت در مـورد میـزان جابهجایـی نسـبی و جهت جابهجایم را فراهم ساخته است. این شواهد تأكيد مىكنند كه مقدار جابهجايى تقريباً در همهجا قابل ملاحظه بوده و تنها به بخش پيكان قوس محدود نمی گردد. اما راندگی های چین خورد مهم ترین سندی هستند که بیان میدارند این خمش عمومی و ناحیهای بوده که راندگی های قبلی رو چرخانده و در واقع هیچ حرکت واگرای فعالی رخ نداده است (شکل .(**°**G

در طی فرایند دوم دگرشکلی و خمش قوس، راندگی های موازی قدیمی در طی چرخش غیر فعال تغییر مسیر داده اند. این راندگی ها تا حدودی شواهد خردشدگی و یا جابه جایی ثانوی را در خود حفظ کرده اند، هر چند مقدار آن زیاد نیست. بسیاری از رگه های سیلیسی عمود بر تورق و لایه بندی در طی این کشش ظاهر شده اند؛ اما مجدداً در طی فعالیت مجدد راندگی ها بریده شده اند. کشش در خارج قوس و فشارش و چروک خوردگی در درون (شکل 31) همراه با گسل های مزدوج حاشیه خود نیز سندهایی مبنی بر عملکرد دو حادثه دگر شکلی پیاپی با زاویه تندی نسبت به یکدیگر هستند.

۴- نتیجه گیـری، مــدل تکویــن قــوس جــون آبـاد و توزیــع نهشــتههای معدنــی

بر اساس شواهد ارائه شده به نظر مدل خمش ارو کلاینی برای قوس جون آباد محتمل میباشد هر چند خمش های منفرد و فرعی در رمپ راندگی های محلی قابل استناد است. در نگاهی کلی، کوتاه شدگی با راستای شمال شرق-جنوب غرب همزمان با کمانش عظیم در شرق ایران در اواخر پالئوژن با شکل گیری قوس های متعددی همراه بوده است. زوج ابر تاق شکل

شکل ۳: تصاویر صحرایی از ساختارهای مختلف قوس جون آباد؛ A) گسل رانده و چین خوابیده رو به جنوب در فرادیواره راندگی شکستی؛ B) ریز چینهای موازی در رگههای سیلیسی فرودیواره گسل رانده؛ C) ساختار دوپلکس راندگی در دیواره جنوب شرقی قوس؛ D) گسل رانده و گسلهای عرضی مرتبط با حادثه خمش که راندگی را بریدهاند؛ همچنین رگههای کششی سیلیس نیز بریده شدهاند؛ E) عدسی های کششی در دیواره شمال شرقی قوس جون آباد؛ تصویر داخلی بخشی از عدسی گرانیتی حاوی گسلهای عرضی پلکانی را نشان میدهد؛ F) ساختار تداخلی چین های همپوشان از تیپ سه؛ C) گسل راندگی و فرادیواره چین خورده در دیواره جنوب شرقی ساختار تداخلی چین های همپوشان از تیپ سه؛ C) گسل راندگی و فرادیواره چین خورده در دیواره جنوب شرقی

۵. 🖌 خمش ساختاری جون آباد در جنوب زاهدان، شرق ایران ...

شورو در غرب و ناو شکل جون آباد در شرق آن محصول کمانش فضای بین حوضه سفیدابه در شرق و بلوک لوت در غرب می باشد.

چنین کمانشی توزیع نهشتههای معدنی خصوصاً سیلیسهای حامل اکسیدهای آهن را بهخوبی کنترل کرده است. زونهای آهنی بهخوبی روی این نیم حلقهها پراکنده شدهاند. همچنین ملانژهای افیولیتی در شمال و جنوب قوس که گاهی در برگیرنده کربناتهای مس و یا اکسیدهای منگنز هستند روی همین قوس واقع شدهاند. طلا توسط رگهها و سیلهای آلکالی فلدسپات گرانیت در دیواره شمالی قوس کنترل گشته است.

Passive vertical-axis rotation of transport during bending: Vertical-axis rotation of fault (i.e. folding of fault); Extensional strain on the outer side of salient; Contractional strain on the inner side of salient. Carey (1955); Marshak (1988); Marshak et al. (1992); Ferill and Groshong (1993); Hindle and Burkhard (1999); Sussman et al. (2003).

شکل ۴: مدل تحول کمربند چین-رانده حاشیه لوت/افغان و خمش آن در اواخر پالئوژن. پارهای از ویژگی های خمشهای اروکلاینی شرح داده شده است. ۵- تقدیر و تشکر نویسندگان از حمایتهای مالی شرکت توسعه معادن و صنایع معدنی فاتح تحت قراردادی به شماره -FM-IE صنایع معدنی فاتح و قدردانی را دارند.

منابع

- Bagheri, S. and Daman-Gol, S.H., 2020. The eastern Iranian Orocline. Earth –Science Review, 210,1-43. https://doi.org/10.1016/j.earscirev.2020.103322.
- Carey, S., 1955. The orocline concept in geotectonics: Proceedings of the Royal Society of Tasmania. 89, 255–288.
- Elliott, D., 1976. The motion of thrust sheets: Journal of Geophysical Research. 81, 949–963.
- Ferrill, D.A., and Groshong, R.H.J., 19. Kinematic model for the curvature of the northern Subalpine Chain, France: Journal of Structural Geology, v. 15,523–541, doi: 10.1016/0191-8141(93)90146-2.
- Hindle, D., and Burkhard, M., 1999. Strain, displacement and rotation associated with the formation of curvature in fold belts; the example of the Jura arc: Journal of Structural Geology, v. 21,1089–1101, doi: 10.1016/S0191-8141(99)00021-8.
- Marshak, S., 1988. Kinematics of orocline and arc formation in thin-skinned orogens: Tectonics. 7, 73–86.
- Marshak, S., and Wilkerson, M.S., 1992. Effect of overburden thickness on thrust belt geometry and development: Tectonics, v. 11, p. 560–566.
- Sussman, A.J., Butler, R.B., Dinares-Turell, J., and Verges, J., 2004. Vertical axis rotation of a foreland fold and implication for orogenic curvature: An example from the southern Pyrenees, Spain: Earth and Planetary Science Letters, 218, 435–449.